

Магдалена Кох
Универзитет „Адам Мицкјевич“
Познањ, Пољска

УДК
371.3::821.163.41(438)
821.163.41.09 Димитријевић Ј.
DOI

<https://doi.org/10.18485/jdimitrijevic.2018.ch2>

Extra muros у канону: Јелена Димитријевић у настави српске књижевности на универзитетима у Пољској¹

Механизми доминације над женама у култури, као и у универзитетској настави *intra* и *extra muros*, тешко се напуштају чак и у 21. веку. Сматрам да се, упркос новим читањима и превредновањима, још увек примењују идеолошка мерила када је реч о вредности списатељица попут Јелене Димитријевић, Милице Јанковић, Данице Марковић, Јулке Хлапец-Ђорђевић, Јеле Спиридоновић Савић и других. Циљ је да се докаже да оне нису вредне канонског читања, да нису обликовале високи регистар српске културе, те да зато спадају у мање вредни део књижевности о коме студенти србистике, напуштајући универзитет са дипломом, не треба да знају. У овом тексту желим да покажем како сам пре петнаест година увела као обавезно штиво за студенте српске филологије у Пољској (прво на Вроцлавском Универзитету, а од 2011. и на Универзитету „Адам Мицкјевич“ у Познању) стваралаштво Јелене Димитријевић као предмет наставе и студентских радова. Показаћу контекст у који стављам њено стваралаштво током наставе, анализе и интерпретације појава српског модернизма. У другом делу ћу показати – у квантитативном и квалитативном кључу – колико је студентских радова (како семестралних, тако и на нивоу ВА и МА радова) рађено под мојим менторством, као и које су уже теме обрађене.

Кључне речи: педагошки књижевни канон, идеолошка мерила, ново читање, „властита полица“, Јелена Димитријевић, Универзитет у Вроцлаву, Универзитет „Адам Мицкјевич“ у Познању

¹ Овај рад је настао у оквиру пројекта *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године*, бр. 178029, Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

Култура жена, односно положај жена у култури,
представљају метафору своје културе.

Светлана Слапшак

Надам се да, након обновљених издања дела Јелене Димитријевић,² савремени историчари српске књижевности нимало више не сумњају, или барем мање сумњају, у изузетну важност стваралаштва ове списатељице, те да њено дело разумеју као компоненту која обогаћује канон српског културног наслеђа. Многи од њих, а заправо многе – јер, углавном су у питању истраживачице – још одавно су, уосталом, тога свесне, те у својим студијама увелико указују на сву разнородност феномена ауторке романа *Нове*.³ Питање преиспитивања позиције

2 Од 1986. године до данас појавило се неколико обновљених издања текстова ове списатељице, што их чини доступним и на полицама у књижарама, а не само у уснулим библиотекама и архивима (упор. Јелена Димитријевић, *Писма из Ниша о харемима*, с поговором Слободанке Пековић, фототипско издање из 1897 (Београд, Горњи Милановац: Народна библиотека Србије, Дечје новине, 1986); *Писма из Ниша о харемима. Бул-Марикина приказња*, приредила Јелена Јовановић (Ниш: Просвета, 2003); *Писма из Солуна*, двојезично издање на српском и грчком, превод Димостенис Стратигопулос и Владимир Бошковић, приредили Владимир Бошковић и Дејан Аничич (Лозница: Карпос, 2008); *Нове*, Библиотека „Сопствена соба“ (Београд: Службени гласник, 2012); *Седам мора и три океана*, предговор Биљана Дојчиновић, библиотека „Савременице“ (Београд: Лагуна, 2016); *Une vision/Привиђење* поема, на француском и српском језику (Београд: А. Стјеља, 2016); *Писма из Индије – Letters from India*, тројезично издање, приредила Ана Стјеља, превод на енглески Жељко В. Митић, превод на хинди језик Латика Хавда, Едиција „Ризница“ (Београд: А. Стјеља, 2017).

3 Упор. Слободанка Пековић, „Поговор“, у Ј. Димитријевић, *Писма из Ниша о харемима*, фототипско издање, (Београд: Народна библиотека Србије, 1986), I–XIV; Светлана Слапшак, „Харем, номади: Јелена Димитријевић“, *Profemina*, бр. 15–16, (1998): 137–149; Јелена Јовановић, „Ниш и Нишлијке у прози Јелене Димитријевић“, у Ј. Димитријевић, *Писма из Ниша о харемима* (Ниш: Просвета, 2003), 5–15; М. Кох,

Јелене Димитријевић у општем, школско-академском књижевном канону и даље је, међутим, спорно, а инсистирање на њеном присуству у лектирама не само *intra*, него и *extra muros*, то јест, ако не међу ученицима, онда макар међу домаћим студентима матичне филологије и међународним славистима – неопходно је.

Неприпадање формалном канону није, додуше, у данашња времена или у доба развијене техносфере можда толико осетно као некад. Захваљујући развоју дигиталне хуманистике појавили су се и појављују се алтернативни канони, попут оног који се креира на пројекту *Књиженство*, пројекту који доприноси превредновању старих навика у мишљењу о књижевности женског ауторства.⁴ Иако је, уз мало добре воље и отворености, тешко тај процес промена не приметити, гледано из конзервативних академских позиција, канон за већину остаје чврсти синоним принудног, симболичног „изгнанства“ из главних токова културе, који самим тим осуђује на нечитање, односно на чињенично непостојање текстова у широком културном простору. То, пак, отвара поље за размишљање о томе како овакву ситуацију поправити, ревидирати, допунити или најпросто променити, односно, надоградити. Другим речима, отвара се полигон за дијалог и размену стратегија практичног деловања у тој области. У овом, више есејистичком неголи научном тексту, желела бих да на примеру властитог дидактичког искуства

„Гендер дискурс у акцији. Наратолошке трансгресије код српских списатељица на почетку XX века. Случај Јелена Димитријевић“, у *Развој нове српске књижевности. Српска књижевност и култура у Европи у 19. и 20. веку*, МСЦ, 34/2, (Београд: МСЦ, 2004), 255–268; *Јелена Димитријевић, Живот и дело*, зборник уредио М. Стојановић, (Ниш: Филолошки факултет у Нишу, 2006); Б. Дојчиновић, „Стварност, језик и пол у *Бул-Марикиној приказњи* Јелене Димитријевић“, у *Научни састанак слависта у Вукове дане* (37), МСЦ, Београд, 37/2, (Београд: МСЦ, 2008), 261–266; Зорица Бечановић Николић, „Парадокси хибридности, оријентализма (балканизма) и субалтерности у роману *Нове* Јелене Димитријевић“, *Књиженство*, број 1 (2012), <http://knjizenstvo.rs/magazine.php> (преузето 09. 07. 2017). Светлана Томић, „The Travel Writings of Jelena J. Dimitrijević: Feminist Politics and Privileged Intellectual Identity“, у *On the Very Edge: Modernism and Modernity in the Arts and Architecture of Interwar Serbia 1918–1941*, ур. Јелена Богдановић, Лилијен Ф. Робинсон, Игор Марјановић (Leuven: Leuven University Press, 2014), 115–135. Више радова на <http://knjizenstvo.etf.bg.ac.rs/sr/authors/jelena-dimitrijevic>; (преузето 09. 07. 2017).

4 О томе је у неколико наврата писала руководитељка пројекта Биљана Дојчиновић. Упор. Б. Дојчиновић, „Дигитална хуманистика и завере (не)читања. Пројекат Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године“, *Poznańskie Studia Slawistyczne*, број: Theorie i praktyki genderowe w słowiańskich tekstach kultury. Innowacje – Inspiracje – Interpretacje, redaktor tematyczna/уредница темата Magdalena Koch, (11/2016): 321–333.

као екстратуралне, инострране историчарке српске књижевности, ангажоване на два пољска универзитета, покажем како се то може решити, а успут и да одговорим на питање: читате ли Јелену Димитријевић?

Но, пре него што пређем на детаље, почела бих од опажања опште природе, за многе вероватно очигледне, али у задатом контексту свакако вредне краћег осврта. Наиме, књижевност у академској дидактици функционише по принципу уређеног система који су утврђивали ауторитети (професори, стручњаци у министарствима, представници професије, те блиски сарадници политичко-идеолошких институција моћи и конзерватори односа на нивоу знање–власт), а који је самим тим предавачима у великој мери наметнут. Овај систем затим прераста у матрицу коју креирају историчари књижевности у циљу изградње педагошког канона, односно обавезне лектире, не би ли је студенткиње и студенти на путу ка озбиљном, високом образовању добро упознали пре него што са дипломом у рукама напусте зидове факултета.⁵ Ради се, дакле, о начинима преношења, а понајвише институционализовања традиције. Досадашњи канон заснивао се и наставља да опстаје на такозваним „универзалним вредностима“ (естетским, али и идеолошким критеријумима одређеног времена, уплетеним у систем моћи и знања), што ће рећи да је до дан-данас андроцентричан и да су списатељице у њему врло слабо заступљене. Зафиримо ли само у Деретићеву *Историју српске књижевности*, и то без обзира на издање – прво из 1983. или допуњено и проширено из 2002. године – открићемо да су неоспорно место досад добиле једино Јефимија, Исидора Секулић и Десанка Максимовић. Канон и настојања „канодоваца“ својеврсни су академски спектакл у ком главну улогу упорно и превасходно игра мушки его са сопственим критеријумима шта ваља, а шта не. О канону стога непрестано одлучују мушки ауторитети, односно професори (и/или послушне професорке, очигледно подређене мушким ауторитетима и наставним програмима, склоне при том прилагођавању по сваку цену и поприлично опрезне по питању шта канон може и треба

5 О феномену канона подробније сам говорила у књизи: М. Кох, *...када сазремо као култура... Стваралаштво српских списатељица на почетку 20. века (канон – жанр – род)*, превела Јелена Јовић, (Београд: Службени гласник, 2012), 83–123.

да подразумева). Осим тога, канон се по својој природи одликује тромошћу: врло ретко и споро се мења. О неким стратегијама заборавља у односу на ауторке писала је пре десет година Светлана Слапшак.⁶ Последњих година доста тога се променило по питању повратка пригушених гласова многих ауторки у јавни простор – све више знамо о делима списатељица о којима се раније ћутало и кад је неприпадање канону аутоматски значило принудно изгнанство из културе. Међутим, већина студената србистике и даље не чита ауторке које несумњиво заслужују да буду присутне у канону јер својим гласовима и те како обогаћују српску културу, услед чега оне као књижевноисторијска појава остају готово непознате у универзитетској дидактици. А разлога да се преговара о њиховој бољој позицији у канону је много. Све чешће се појављују нова издања књига бројних значајних списатељица (ту нарочите заслуге имају едисија библиотеке „Плаве чарапе“ издавачке куће Пласти Јахач и „Сопствена соба“ Службеног гласника, као и Лагунине „Савременице“). Доступност њихових текстова ипак се, треба признати, повећава. Уз то многе истраживачице и истраживачи из академских кругова већ годинама раде на реинтерпретацији женског стваралаштва, макар то било искључиво у индивидуалним истраживачким пројектима⁷ или у оквирима пројеката попут *Књиженства*,⁸ односно захваљујући залагањима Центра за женске

6 Упор. Светлана Слапшак, „Стратегије заборавља и род“, *Данас*, (21. фебруар 2007), http://www.danas.rs/danasrs/kultura/strategije_zaborava_i_rod.11.html (преузето 09. 07.2017).

7 Наведимо барем неке ауторске монографије: Celia Hawkesworth, *Voices in the Shadows. Women and Verbal Art in Serbia and Bosnia* (Budapest: Central European University Press, 2000); Magdalena Koch, *Podróże w czasie i przestrzeni. Proza Isidory Sekulić* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000); Biljana Dojčinović Nešić, *GenderRingS. Gendered Reading in Serbian Women's Writing* (Београд: Асоцијација за женску иницијативу, 2006), PDF издање (CD-rom); Magdalena Koch, *...kiedy dojrzajem jako kultura... Twórczość pisarek serbskich na początku XX wieku (kanon – genre – gender)* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2007); Светлана Томин, *Књигољубиве жене српског средњег века* (Нови Сад: Академска књига, 2007); Слободанка Пековић, *Исидорини ослонци* (Нови Сад: Академска књига, Нови Сад, 2009); Ивана Хаџи Поповић, *Исидора – ерос и тајна* (Београд: Нолит, 2009); Славица Гароња Радованац, *Жена у српској књижевности* (Нови Сад: Дневник, 2010), и многе друге.

8 Појавиле су се две књиге: *Књиженство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године*, ур. проф. др Биљана Дојчиновић, проф. др Александра Вранеш, проф. др Зорица Бечановић-Николић, (Београд: Филолошки факултет, 2015) и *Нова реалност из сопствене собе. Књижевно стваралаштво Милице Јанковић*, ур. Биљана Дојчиновић, Јелена Милинковић, Милена Родић,

студије. С друге стране, све је активнија нова генерација научника и научница, младих доктора наука, докторанткиња и доктораната, који у својим радовима посвећују пажњу попуњавању слепих мрља, поновном тумачењу књижевних опуса многих ауторки или појединих појава с тачке гледишта феминистичке критике и родних студија.⁹ Ситуација коју сам овде описала односи се понајпре на канон *intra muros*, то јест на универзитете у Србији, иако он утиче и на канон иностраних славистика, где се сплетом околности српски литерарни канон дуплицира. То се нарочито односи на давне епохе, будући да на пољу најновије књижевности постоје већа агилност, еластичност и слобода.

Откако сам крајем деведесетих година XX века почела да, за потребе својих научних истраживања, предано анализирам дела српских модернисткиња,¹⁰ постала сам свесна њиховог утицаја

(Велико Градиште, Београд: Народна библиотека „Вук Караџић“ и Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2015).

9 На пример: Јелена Петровић, *Род и женско ауторство у књижевној култури и јавним дискурсима у Југославији између два светска рата* (Љубљана: Institut Studiorum Humanitatis, 2009); Јована Реба Кулаузов, *Женски Исток и Запад*, (Београд: Задужбина Андрејевић, Библиотека Academia, 2010); Јована Реба Кулаузов, *Мистицизам Јеле Спиридоновић Савић*, (Београд: Задужбина Андрејевић, Библиотека Academia, 2011); Станислава Бараћ, *Феминистичка (контра)јавност. Жанр женског портрета у српској периодици 1920–1941*, (Београд: Институт за књижевност и уметност, 2015); Јелена Милинковић, *Женска књижевност у часопису „Мисао“ (1919–1937)* (Београд, 2015, необјављена докторска теза); Ана Коларић, *Род, модерност и еманципација. Уредничке политике у часописима „Жена“ (1911–1914) и „Freewoman“ (1911–1912)* (Београд: Фабрика књига, 2017); Владимир Ђурић, *Стваралаштво српских списатељица прве половине XX века у контексту француске књижевности и културе* (Београд, 2017, необјављена докторска теза). У Пољској сам менторисала неколико доктората из родних студија – објављена је, између осталог, књига Габријеле Абрасович о антропологији тела у савременом српском и хрватском драмском женском писму: Gabriela Abrasowicz, *Dramat ciała, ciało w dramacie. Twórczość serbskich i chorwackich dramatopisarek w latach 1990–2010* (Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2016). У изради су и докторати Паулине Куђин (Paulina Kudzin) о детективском хрватском савременом роману женског ауторства и Ане Кохановске Евангелисте Фернандес (Anna Kochanowska Evangelista Fernandes) о улози женског дневника Милице Стојадиновић Српкиње, Анке Обреновић и Драгојле Јарневић у доба националног препорода. Од 1. 11. 2015. до 31. 10. 2018. на Универзитету „Адам Мицкјевич“ у Познању ради под мојим руководством у оквиру постдокторских студија др Катажина Тачињска (Katarzyna Taczynska) на теми „Сећање на насиље. Културна историја жена у српском и хрватском историјском и књижевном дискурсу у 20. веку (пројекат Народног центра за науку, број 2015/16/S/HS2/00092). На сву срећу, генерација наследница и наследника расте.

10 Најпре је настала књига о Исидори Секулић: М. Koch, *Podróże w czasie i przestrzeni. Proza Isidory Sekulić* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000). Пољско издање књиге је објављено 2007. М. Koch, *...kiedy dojrzejemy jako kultura...*

на сопствено схватање књижевних процеса у српској култури. Помало сам се чак била и побунила у односу на обавезан канон и сама исказала иницијативу. Тада, пре неких петнаест година, помислила сам како је крајње време да се ситуација поправи, ствар исправи, а приступ канону као непопустљивом и непропустљивом бастиону наметнуте моћи и знања – напусти. Стога сам у академској 2003/2004. саставила проширени списак лектире за своје студенте, у којем су се, сем дотадашњих обавезних презимена, појавили и нови наслови. Одлучила сам да тамо где ја предајем модернизам и међуратну књижевност (на универзитетима у Вроцлаву до 2011. и у Познању од октобра 2011. године до данас), студенти и студенткиње треба да, у оквиру обавезне лектире, осим Дучића или Ракића, читају и Даницу Марковић, да науче да препознају не само Станислава Винавера, него и Исидору Секулић, удубе се како у дела Милоша Црњанског, тако и Анице Савић Ребац, Растка Петровића и Јулке Хлапец Ђорђевић, анализирају Андрића упоредо са Милицом Јанковић, интерпретирају дела и Борисава Станковића и Јелене Димитријевић. Циљ ми је био да присуство списатељица у списку лектире студентима постане сасвим природно, не само као битан део српске књижевности, него и академског канона. Успут сам настојала да покажем – пре свега себи, а онда и студентима – како много тога зависи од нас и наше активности, одлучности, ангажованости и самосвесног рада, а не искључиво од апстрактног, фетишизованог и наметнутог канона. Сада мирно могу да кажем да смо моји студенти и ја тај циљ достигли: они напуштају универзитет стекавши диплому мастера српске филологије, при том добро упознавши наведене ауторке, међу њима и Јелену Димитријевић. Томе су, међутим, погодивале одређене додатне околности.

Као прво, стекавши вишегодишње дидактичко искуство (од деведесетих сам држала предавања и вежбе из историје српске културе у доба модернизма, између два рата и после 1945, па све до савременог доба), јасно сам увидела да у избору лектире коју обрађујем са студентима важну улогу игра епистемолошка позиција субјекта који одлучује о канону анализираних дела (другим речима,

---

Twórczość pisarek serbskich na początku XX wieku (kanon – genre – gender) (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2007).

професора или професорке која изводи наставу) – дакле, исто тако и моја. Осетила сам, наиме, да с временом стичем не само довољну компетентност, већ и покретачку снагу и реални утицај на академску стварност у области којом се бавим. Као друго, на то су битно утицали процеси везани за улазак Пољске у Европску унију у мају 2004. године. Било је неопходно увести болоњски систем наставе (први, трогодишњи степен студија завршава се одбраном дипломског, а други одбраном мастер рада) и интензивирати студентске размене у оквиру *Socrates/Erasmus* програма и одласке на семестралне студије на западним славистикама ради сарадње и размене искустава, а уз то и предочити студентима другачије наставне програме. Сваковрсне промене постале су на пољским универзитетима обавезне и неопходне, чиме је процес образовања успешно децентрализован, а предавачима је дато више слободе у састављању ауторских силабуса. Индивидуализован, ауторски приступ наставним програмима отворио је славистичким и другим институтима поље за атрактивнију понуду и могућност привлачења већег броја страних студената. Као треће, у високом школству у Пољској од суштинског је значаја измештање ефеката рада са предавачевих научних истраживања на академску дидактику.

Сви ови процеси додатно су ме охрабрили и подстакли на ревизију наставног плана. Пишући у то време књигу *...када сазremo као култура...* у кључу *канон-жанр-род* и постајући све свеснија механизма владајућег канона, увела сам у своју дидактичку праксу текстове српских модернисткиња, делећи са студентима своја открића нових дела и заборављених ауторки, међу којима се, сасвим природно, нашла и Јелена Димитријевић. Роман *Нове* укључила сам у канон обавезне лектире још 2003. године (тада је постојало само издање из 1912, тешко доступно, које сам успела да купим у Београду; копију романа оставила сам у библиотеци, студенти су је читали, а затим смо је заједно на часовима обрађивали; сада користимо издање Службеног гласника из 2012). Тако је и данас, и зато се и на Вроцлавском, и на Универзитету „Адам Мицкјевич“ у Познању (где сада предајем), Јелена Димитријевић налази у педагошком канону лектире коју читају студенткиње и студенти србистике.

У том контексту може се поставити питање у ком се проблемском оквиру она појављује. Целокупни књижевни опус ове ауторке излажем махом за време предавања (у различитом контексту – у оквиру женског ауторства у српском модернизму, у оквиру путописне прозе, у оквиру иновативних тема и наратива уведених захваљујући овој ауторки, у оквиру (пост)колонијалне критике) док на вежбама детаљно анализирамо роман *Нове* из различитих перспектива (ту сам отворена за читалачку сензибилност студената, пре свега студенткиња, будући да је филологија код нас – као и на другим универзитетима – веома феминизирана). Од самог почетка сам – још од 2003/2004. – повезала анализу овог романа Јелене Димитријевић и *Нечисте крви* Борисава Станковића. У тим тренуцима обично разматрамо специфичност прозе такозваног регионалног правца (Врање и југоисточна Србија код Станковића и Ниш код Јелене, као и Османско царство уопште – Солун и Стамбол), али нам се још снажније намећу модернистичке слике жена и њихових односа са очевима/мушкарцима у патријархалним културама (Софка у односу са ефенди-Митом или газда-Марком с једне, те Емир-Фатма са својим оцем, са друге стране; уговорени бракови без љубави, итд). Размишљамо, исто тако, о специфичностима модернистичког романа, о механизмима психологизације женских ликова, о интимизацији простора и приказаног света из перспективе јунакиња, те о иновативним начинима вођења нарације (између осталог, кроз инкрустацију романа интимистичким текстовима попут дневника или епистоларним поступцима на различитим језицима, стилизованим говором, полиглотизмом јунакиња). Упућујем их при том на перспективу и примену родних студија и феминистичке критике као могућег и занимљивог приступа списатељичиној прози. Последњих година, сада већ на Универзитету „Адам Мицкјевич“, примећујем да студенти све више обраћају пажњу на (пост)колонијални кључ у читању романа *Нове*, док им ја указујем и на европске контексте овог дела: рецимо, на везу са романом *Les Désenchantées (Разочаране)* Пјера Лотија (Pierre Loti; Пјер Лоти је псеудоним а право име Louis Marie-Julien Viaud), са аутобиографијом Зејнеб Ханум (Zeyneb Hanoum је псеудоним, а право име Hatice Zennur), *A Turkish Woman's European Impressions (Европске импресије једне Туркиње)* из 1913,

или документом Грејс Елисон (Grace Ellison), *An Englishwoman in a Turkish Harem* (*Енглескиња у турском харему*) из 1915. Већ четрнаест година постављам студентима исто питање: због чега се – по њиховом мишљењу – оба ова романа (и Станковићев и Јелене Димитријевић), написана у слично време, тј. 1910. и 1912, са пажње вредним, тематско-формалним иновативним потенцијалом, нису заједно нашла у канону (па чак ни у Деретићевом „канонотворачком“ удбенику), већ само *Нечиста крв*? Овакве упоредне анализе нагоне студенте да критички приступе обавезној лектури уопште, и то их често доводи до закључка да је наметнути педагошки канон лишен интересантних и по културу изузетно значајних текстова, те да треба да наставе да самостално трагају за властитим стазама интеркултуралног мишљења, што такође убрајам у важне факторе и циљеве универзитетске наставе. За њих – барем за неке – то прераста у интелектуални изазов и наставља се и после студија, док у пракси креира код студената критички приступ (не само књижевној, него) стварности уопште. Поготово студенткиње постају осетљиве на (не)присутност жена у култури и друштву, па касније – надам се – инсистирају на њиховој видљивости и гласу.

Наши студенти друге и треће године обавезни су да из књижевности приложе семестралне радове на теме који им предлаже предавач, потом по завршетку треће године пишу и бране дипломски (ВА) рад, а након пете године – мастер рад (МА). Моја дидактичка пракса показала је да су (силом прилика, бројније) студенткиње врло радо прихватале наслове српских списатељица на списку обавезне лектуре. Заинтригиране романом *Нове*, многе су пожелеле да прочитају и друге текстове Јелене Димитријевић, јер то одговара њиховом сензибилитету. Захваљујући проширеном канону, наједном више нису осећале синдром „туђинке у библиотеци“,¹¹ лакше су и више читале и при том низале „властиту полицу“, градећи сопствени читалачки простор и идентитет, освајајући метафоричку „сопствену собу“ (да се осврнемо не само на већ култни есеј Вирџиније Вулф него и на серију коју је у издавачкој кући Службени гласник креирала Наташа Марковић)

11 Inga Iwasíów, „*W granicach herstorii. Korekta kanonu jako teoria i jako praktyka czytelnicza*“, у *Kulturowa historia literatury*, pod. redakcją Anny Łebkowskiej i Włodzimierza Boleckiego (Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2015), 285.

и организујући простор у ком су се тематски осећале „на своме“.¹² Приметила сам да су многе студенткиње (а и понеки студент) више заинтересоване за *herstory* српске књижевности, односно *њену књижевну историју*,¹³ за меандре женске визуре и приступа различитим проблемима (историјским, културолошким, језичким, психолошким, свакодневним), те да храбрије проговарају о женској традицији грађења културног наслеђа. Стога и траже да за завршне радове пишу о темама које ће им омогућити да се даље и дубље самостално баве стваралаштвом српских списатељица. Проблеми на које смо наилазили бавећи се опусом Јелене Димитријевић изазвали су велико занимање, што ћу сада илустровати примерима.

На Вроцлавском универзитету у почетку сам, признајем, раздвајала жене као засебан књижевни феномен. Временом сам, међутим, престала да на својим предавањима делим књижевност на мушки и женски гето, извршивши трансфер ауторки у *мејнстрим*. На вежбама, додуше, понекад, иако све ређе, и даље инсистирам на својеврсном принципу ексклузивне „битекстуалности“ (раздвајање на мушки и женски канон, те на одвојено читање и одвојену анализу), која се односи и на стваралаштво Јелене Димитријевић. Показујем, наиме, како се њихови текстови могу разматрати и кроз призму, тзв. књижевности женског ауторства (докле год им се у потпуности не поврати држављанство у академском канону српске књижевности). Али, прозу модернизма ипак треба анализирати и на универзалан начин, инклузивно, без изолационизма, безусловно укључујући и достигнућа списатељица у главне токове, *мејнстримовати* ауторке које то заслужују.

12 Савремена професорка пољске књижевности, а и сама списатељица, Инга Ивасјув са Универзитета у Шчећину (Inga Iwasíów, Uniwersytet Szczeciński) у Пољској, примећује да се жене сада (поготово после читања *Сопствене собе* Вирџиније Вулф (Virginia Woolf) а и *The Literature of Their Own* Илејн Шоуволтер (Elaine Showalter), често питају чија је књижевност? За кога је писана? И слуте постојање неоткривених простора књижевности. Упор. Inga Iwasíów, нав. дело, 287–289. Слично се дешава и са мојим студенткињама.

13 О потреби гинеитичке историје књижевности у Србији је још 1993. године писала Биљана Дојчиновић (Б. Дојчиновић, *Гинеитика*, нав. издање, као и Б. Дојчиновић, „Женско писмо, проблем рода и гинеитика“ (I), у *Теоријско-историјски преглед компаратистичке терминологије код Срба*, огледна свеска број 1, (Београд: Књижевно друштво „Свети Сава“, 2006), 149–165.

Јелена Димитријевић на Вроцлавском Универзитету (2005–2010)

На Универзитету у Вроцлаву под мојим – условно речено – окриљем настала су три мастер рада посвећена Јелени Димитријевић. Први, Ане Кохановске (Anna Kochanowska), деведесет страна дуг, написан на српском језику и насловљен *Ослобођење или потчињеност? Шта се крије у новим типовима јунакиња у романима српске модерне (Упоредна анализа дела Нечиста крв Борисава Станковића и Нове Јелене Димитријевић)*, одбрањен је 2005. године. Стицајем околности, он није настао под мојим директним менторством [ту је улогу имала проф. Милица Јакубјец-Семков (Miłica Jakóbiec-Semkowowa)], али интересовање за ову тему ауторка рада јесте изнела са мојих часова из историје књижевности у периоду 2003–2005. Безмало двогодишњи процес писања тог текста протицао је ипак у интензивним консултацијама са мном. Ана Кохановска је у њему извршила компаративну анализу нових женских јунакиња, проблема односа патријархата и еманципације жена. У поређењима је показала да је, захваљујући израженијој одлучности, роман *Нове* увео у српску књижевност слику „нове жене“, отеловљене у лику тетке Ариф. Списатељица у њему пажњу скреће на формирање еманципацијских матрица – нових начина одгајања, образовања, љубави, подизања породице, материнства и културе, као и на различите перспективе посматрања теме, док истовремено те еманципацијске процесе лишава лажне апологетике. С друге стране, Кохановска је Станковићеве женске ликове приказала више у духу оснаживања патријархата и модернистичке мизогиније у стилу Фројда (Freud) и Вајнингера (Weininger). Ауторка је оцртала родну онтологију типичну за почетак XX века и указала на изазове епохе пред којима су се налазиле жене на Балкану: осцилације између традиције и модерности, потчињавања и ослобађања, прихватања патријархалне друштвене улоге и бунта против ње, као и на кризе, те напослетку сударања модернистичке матрице *femme fatale* и *femme liberée*.

Годину дана касније 2006, сада већ под мојим званичним научним менторством, настао је мастер рад Катажине Ковал (Katarzyna Kowal), *Функција писма и дневника у роману Нове Јелене*

Димитријевић (85 страница, на пољском), а 2007. и дипломски рад Мирославе Жележњак (Mirosława Źeleźniak), *Епистоларне стратегије у стваралаштву Јелене Димитријевић: Писма из Ниша о харемима и Писма из Солуна* (135 страница, на пољском). Обе студије анализирају поменута дела Јелене Димитријевић са генолошке стране, усредсређујући се на улогу интимистичких жанрова попут писма и дневника у њеном стваралаштву, за којима је ауторка радо посезала не би ли на светлост дана извукла из структуре дела и истакла женску перспективу непосредно кроз нарацију у првом лицу, која допушта жени да добије глас. Парафразирајући чувену картезијанску формулу, Мира Жележњак испишује свој магистарски рад о Јелени Димитријевић под паролом *scribo ergo sum*, при том зрело користећи оруђе феминистичке критике и родних студија.

Сви мастер радови настали на Вроцлавском универзитету почињу реченицама као што је „стваралаштво Јелене Димитријевић није до данас у потпуности истражено“.¹⁴ Тако је било пре више од десет година. Мислим да сада, када је током протекле декаде настала већ релативно богата литература – објављене су многе књиге и научни чланци кључни за интерпретацију дела Јелене Димитријевић, ти радови морају имати другачији увод и посезати дубље приликом анализе. Сматрам то огромним успехом истраживачица и истраживача који се последњих година баве књижевном заоставштином ове списатељице. Студенткиње вроцлавске србистике, с друге стране, будући врло добро мериторно припремљене и оспособљене за самостално размишљање, нису приликом писања радова криле задовољство приликом читања и проучавања занимљивих текстова српске ауторке, која је у том процесу учествовала у формирању њихове књижевноисторијске свести и родне осетљивости. И биле су врло задовољне и захвалне за проширење досадашње лектире делима српских модернисткиња, међу њима и Јелене Димитријевић.

14 Mirosława Źeleźniak, *Strategie epistolarne w twórczości Jeleny Dimitrijewiç („Pisma iz Niša o haremima“ i „Pisma iz Soluna“)*, магистарска теза написана под менторством dr Magdaleny Koch (Wrocław 2007), 127; теза заведена на Универзитету у Вроцлаву (Uniwersytet Wrocławski) под бројем 16 948/2007.

Јелена Димитријевић на Универзитету „Адам Мицкијевич“ у Познању (2011–2015)

Када сам у октобру 2011. године почела да предајем на познањској славистици, охрабрена вроцлавским резултатима, пренела сам своју праксу која се тичала канона и на тај терен, па сам је чак и продубила. Захваљујући томе, на часовима историје књижевности настала су два одлична семинарска рада. У зимском семестру 2012. године Јоана Милер (Joanna Mueller) написала је рад *Оријент и Окцидент у роману Нове Јелене Димитријевић*, а 2014. Марта Каспшак (Marta Kasprzak) обрадила је тему *Слике Истока и Запада у Писмима из Солуна Јелене Димитријевић*. Колико је снажно стваралаштво Јелене Димитријевић утицало на њихова интересовања и лични развој, сведочи чињеница да су обе студенткиње на даљим етапама образовања одлучиле да продубе самостална истраживања стваралаштва књижевнице која их је необично фасцинирала. Јоана Милер била је у том погледу најактивнија и најкреативнија. Већ у фебруару 2013. дошла је са властитим драмским текстом (на српском!) под насловом *Тица у кавезу*, а насталом на мотивима романа *Нове Јелене Димитријевић*.¹⁵ Штавише, на основу те драме Милер је режирала позоришну представу, такође на српском, која је изведена у мају исте године, у оквиру конференције за студенте и докторанте под насловом *Славени, ми волимо... позориште (Slawianie, my wolim... teatr)*. Брзо је и лако наговорила три колегинице са друге године славистике – Мају Маћковјак (Маја Маћковиак), Марту Напиералу (Marta Napierała) и Аниту Клепацку (Anita Klepacka) да науче улоге и глуме у том књижевно-позоришном пројекту. Ентузијазам ових младих србисткиња био је поткрепљен сјајном припремљеношћу, иако су тек две године училе српски.¹⁷

¹⁵ Текст је објављен у часопису *Књижевство* 2014. године, доступно на <http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php?text=126>, (преузето 2. 9. 2017).

¹⁶ Први део наслова је интертекстуална алузија-цитат из драме *Dziady cz. III (Задушнице)* Адама Мицкијевича, једног од главних и најизразитијих представника пољског романтизма. По њему је 1955. године добио име Универзитет у Познању.

¹⁷ Записове представе може се погледати путем линка (<http://youtu.be/dkeJiiYuemA>), (преузето 2. 9. 2017).

Исте ове студенткиње наставиле су своје интересовање за Јелену Димитријевић и у наредним радовима (на нивоу ВА). У јуну 2013. године Јоана Милер завршила је први степен студија радом под насловом *„Српска Санфо“ – хомоеротизам у песничству Јелене Димитријевић* (58 страница, на пољском језику), где је такође проширила своје читање Јелене Димитријевић, овога пута њеном поезијом, односно збирком *Јеленине песме I* из 1894. године, до сада, нажалост, још увек слабо обрађеном. Наоружавши се родном теоријом, гинокритиком, а пре свега геј и лезбејским студијама, те квир и феминистичким постулатима, открила је неке од првих текстова у српској књижевности који тематизују скривене мотиве лезбејске љубави. Ту проблематику решила је подробније да обради у свом мастер раду *Лезбејски мотиви у српској прози XX и XXI века*, који је одбранила у септембру 2015. године. У том случају, Јеленино стваралаштво (осим поезије, ту је пре свега роман *Нове* са лезбејским мотивима харемског живота) било је тек полазиште на путу ка широј обради лезбејских наратива присутних у српској књижевности – у епистоларном роману *Страст* Давида С. Пијаде из 1921. године, у роману постмодернистичке структуре *Малвина* Мирка Ковача из 1971. и у антологији кратких прича савремених постјугословенских ауторки, објављеној 2012. под насловом *Пристојан живот. Лезбејске кратке приче са простора ЕХ YU* у редакцији Драгославе Барзут. Тај активистички начин проблематизовања лезбејства Драгослава Барзут је именovala „књижевизмом“ а Јоана Милер је увела тај термин и обрадила га у свом раду. Читање различитих дела Јелене Димитријевић навело је познањску србисткињу на сопствену, нову и нестандартну потрагу за досад сакривеним темама, као и на проналажење других, мање познатих текстова.

Марта Каспшак, такође са Познањског универзитета и подједнако инспирисана читањем и других дела ове српске списатељице, одбранила је у септембру 2015. дипломски рад *Оријент и Окцидент у прози Јелене Димитријевић*. Писма из Солуна (1908) и Нове (1912). *Текстови и контексти* (90 страница). Осим детаљне анализе оба текста у феминистичком кључу, ова студенткиња је понудила и компаративни приступ

теми, упоредивши слике Оријента и Окцидента код Јелене Димитријевић са романом *Les Désenchantées* из 1906. француског официра морнарице и писца Пјера Лотија, затим са писмима Туркиње Зејнеб Ханум и Енглескиње Грејс Елисон у њиховим већ споменутих књигама. О тим контекстима предавала сам студентима у току наставе, а Каспшак је хтела да се и сама удуби у њихов оријенталистички и окциденталистички дискурс. То ју је нагнало да прочита не само текстове Јелене Димитријевић, него и да прикаже њихове занимљиве европске контексте.

Закључак

Сумирајући овај квалитативни и квантитативни преглед интензивног читања Јелене Димитријевић *extra muros*, односно изван Србије, желим да нагласим да је у протеклој декади, у периоду од 2005. до 2015. године, на два универзитета у Пољској, о Јелени Димитријевић настало укупно десет студентских радова различитог ранга: четири на нивоу МА (три на Универзитету у Вроцлаву и један на Универзитету „Адам Мицкјевич“ у Познању), два на нивоу ВА (на Универзитету у Познању), затим два семинарска рада (која су касније инспирисала радове ВА и МА), те једна драма по мотивима прозе Јелене Димитријевић и једна позоришна представа. Све ауторке су студенткиње србистике, док се ниједан студент у индивидуалном раду није досад прихватио озбиљније анализе стваралаштва Јелене Димитријевић.¹⁸ Верујем да је то последица горенаведених разлога – феминизације филологије уопште, где девојке бројем доминирају и заинтересованије су за културу жена и потрагу за „сопственом полицом“ у историји књижевности. Захваљујући канону проширеном делима женског ауторства, студенткиње откривају за себе нове, слабо познате и препознате регионе српске књижевности, увиђају њен значај и потенцијал, критички и скептично прилазе постојећим историјама књижевности међу зидовима академије, а освајање „женског континента“ често за

18 Мада, морам признати да су неки од њих писали под мојим руководством радове о женској савременој поезији (на пример Рафал Кошјол (Rafał Kosioł) *Да ли антологија песничтва има пол? Антологије савремене женске поезије*, мастер рад одбрањен 2012. на Вроцлавском универзитету) или о феномену популарне књижевности, нпр. о Мир Јам (Милице Јаковљевић) у том контексту.

њих прераста у спознајни изазов и интерпретативну страст. Важан елемент постају у том контексту женски субјекти и односи: не само на линији ауторка-читатељка, већ и у мрежи која се даље развија и допуњује: студенткиња-интерпретаторка/истраживачица. Укључивање само једног текста Јелене Димитријевић – романа *Нове* као обавезне лектуре у педагошки канон (али и других књига ове ауторке као додатне, факултативне литературе по изразитој жељи студенткиња) показало је колико је велико интересовање студенткиња за њен опус и колико је продуктивно њихово самостално читање не само дела ове, него и других српских списатељица.¹⁹ То ме је успут уверило како је корекција канона (била) неопходна и несумњиво инспиративна за проширивање хоризонта мишљења. Увек, наравно, постоји опасност да ћемо у тој потрази за матрилинеарном везом са списатељицама из прошлости и у стварању *herstory* постићи оно што Инга Ивасјув (Inga Iwasíów) назива „ефектом празне ризнице“,²⁰ а што прети неизбежном конфронтацијом са популарном књижевношћу – делима нижих достигнућа, естетски слабије рафинираним и мање амбициозним. У таквим случајевим треба имати осећаја, сачувати меру и дистанцу, а канон ипак третирати као аутокорекцију. С друге стране, међутим, да би се утврдило је ли „ризница“ пуна или празна, треба у њу најпре завирити, то јест ишчитати текстове. Дидактички напори показали су да је вредело покушати, пошто случај ауторке романа *Нове* и путописа *Нови Свет или у Америци годину дана* и *Седам мора и три океана. Путем око света* јасно показује да је, када је о овој књижевници реч, ризница пуна и да се – развијајући метафору – још много вредне културне руде може из ње извући. Штавише, види се и да читање заборављених текстова успева да освежи размишљање о канону и успут оспособи студенте за критички и самосталан приступ старим парадигмама. Продубљивањем односа између Јелене Димитријевић и мојих студенткиња, обистинила се и тврдња да је „најлакше допрети до жена кроз друге жене [ауторке]“.²¹

19 Једнако популарне код мојих студенткиња су и књиге Јулке Хлапец Ђорђевић (о њој су код мене настала два мастер рада и један дипломски), Милице Јанковић, али и савремених драмских и прозних списатељица.

20 Inga Iwasíów, нав. дело, 285.

21 <http://metropolitanka.ikm.gda.pl/czytelnia/artykuly/jak-pisac-teksty-herstoryczne/> (преузето 9. 07. 2017).

На самом крају, време је и место за одговор на постављено питање: читате ли Јелену Димитријевић? Он је, наравно, очигледан и изразито позитиван: на појединим *extra muros* универзитетима студенти, а изнад свега студенткиње србистике читају дела ове ауторке са великим задовољством, и то на изузетно креативан и иновативан начин.

ЛИТЕРАТУРА

Abrasowicz, Gabriela. *Dramat ciała, ciało w dramacie. Twórczość serbskich i chorwackich dramatopisarek w latach 1990–2010*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT, 2016.

Бараћ, Станислава. *Феминистичка (контра)јавност. Жанр женског портрета у српској периодици 1920–1941*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2015.

Бечановић Николић, Зорица. „Парадокси хибридности, оријентализма (балканизма) и субалтерности у роману *Нове* Јелене Димитријевић“, *Књижевство*, бр. 1 (2012), <http://knjizenstvo.rs/magazine.php> (преузето 9. 07. 2017).

Гароња Радованац, Славица. *Жена у српској књижевности*. Нови Сад: Дневник, 2010.

Димитријевић, Јелена. *Писма из Ниша о харемима*, с поговором Слободанке Пековић, фототипско издање. Београд, Горњи Милановац: Народна библиотека Србије, Дечије новине, 1986.

Димитријевић, Јелена. *Писма из Ниша о харемима. Бул-Марикина приказња*, приредила Јелена Јовановић. Ниш: Просвета, 2003.

Димитријевић, Јелена. *Писма из Солуна*, двојезично издање на српском и грчком, превод Димостенис Стратигопулос и Владимир Бошковић, приредили Владимир Бошковић и Дејан Аничич. Лозница: Каирос, 2008.

Димитријевић, Јелена. *Нове*, библиотека „Сопствена соба“. Београд: Службени гласник, 2012.

Dimitrijević, Jelena. *Sedam mora i tri okeana*, predgovor Biljana Dojčinović. Београд: Laguna, 2016.

Димитријевић, Јелена. *Une vision/Привиђење*, поема, на француском и српском језику. Београд: Ана Стјеља, 2016.

Димитријевић, Јелена. *Писма из Индије – Letters from India*, тројезично издање, приредила Ана Стјеља, превод на енглески Жељко В. Митић, превод на хинди језик Латика Хавда, едиција „Ризница“. Београд: Ана Стјеља, 2017.

Дојчиновић, Биљана. „Стварност, језик и пол у *Бул-Марикиној приказњи* Јелене Димитријевић“. У *Научни састанак слависта у Вукове дане (37/2)*, 261–266. (Београд: Међународни славистички центар, 2008.)

Дојчиновић Нешић, Биљана. *Гинокритика. Род и проучавање књижевности коју су писале жене*. Београд: Књижевно друштво Свети Сава, 1993.

Dojčinović Nešić, Biljana. *GendeRingS. Gendered Reading in Serbian Women's Writing*. Београд: Асоцијација за женску иницијативу, 2006. (PDF издање: CD-ROM)

Дојчиновић, Биљана. „Женско писмо, проблем рода и гинокритика“ (I). У *Теоријско-историјски преглед компаратистичке терминологије код Срба*, огледна свеска број 1. Београд: Књижевно друштво „Свети Сава“, 2006, 149–165.

Дојчиновић, Биљана. „Дигитална хуманистика и завере (не)читања. Пројекат Књижевство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године“. *Poznańskie Studia Slawistyczne*, број: „Teorie i praktyki genderowe w słowiańskich tekstach kultury. Innowacje – Inspiracje – Interpretacje“, redaktor tematyczna/uredница темата Magdalena Koch. (11/2016): 321–333.

Ђурић, Владимир. *Стваралаштво српских списатељица прве половине XX века у контексту француске књижевности и културе*. Београд: Филолошки факултет, 2017. (необјављена докторска дисертација).

Żeleźniak, Mira. *Strategie epistolarne w twórczości Jeleny Dimitrijević („Pisma iz Niša o hareimima“ i „Pisma iz Soluna“)*. Wrocław: Uniwersitet u Wrocławu, 2007. (magistarska teza).

Iwasiów, Inga. „W granicach herstorii. Korekta kanonu jako teoria i jako praktyka czytelnicza“, У *Kulturowa historia literatury*, pod redakcją Anny Lebkowskiej i Włodzimierza Boleckiego. Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 2018.

Јовановић, Јелена. „Ниш и Нишлијке у прози Јелене Димитријевић“. У Ј. Димитријевић, *Писма из Ниша о харемима*, 5–15. Ниш: Просвета, 2003.

Kolarić, Ana. *Rod, modernost i emancipacija. Uredničke politike i časopisima „Žena“ (1911–1914) i „Freeuoman“ (1911–1912)*. Београд: Фабрика књига, 2017.

Koch, Magdalena. *Podróże w czasie i przestrzeni. Proza Isidory Sekulić*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000.

Кох, Магдалена. „Гендер дискурс у акцији. Наратолошке трансгресије код српских списатељица на почетку XX века. Случај Јелена Димитријевић“. У *Развој нове српске књижевности. Српска књижевност и култура у Европи у 19. и 20. веку*, МСЦ, 34/2, 255–268. Београд: Међународни славистички центар, 2004.

Koch, Magdalena. *...kiedy dojrzejemy jako kultura... Twórczość pisarek serbskich na początku XX wieku (kanon – genre – gender)*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2007.

Кох, Магдалена. *...када сазремо као култура... Стваралаштво српских списатељица на почетку 20. века (канон – жанр – род)*, превела Јелена Јовић. Београд: Службени гласник, 2012.

Књижевство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године. Ур. проф. др Биљана Дојчиновић, проф. др Александра Вранеш, проф. др Зорица Бечановић-Николић. Београд: Филолошки факултет, 2015.

Милер, Јоана. „Тица у кавезу. Драма написана по роману Јелене Димитријевић *Нове*“, *Књижевство*, 2014. <http://www.knjizenstvo.rs/magazine.php?text=126> (преузето 02. 07. 2017).

Милинковић, Јелена. *Женска књижевност у часопису „Мисао“ (1919–1937)*. Београд: Филолошки факултет, 2016. (необјављена докторска теза).

Нова реалност из сопствене собе. Књижевно стваралаштво Милице Јанковић. Ур. Биљана Дојчиновић, Јелена Милинковић, Милена Родић, Велико Градиште, Београд: Народна библиотека „Вук Караџић“, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2015.

Пековић, Слободанка. „Поговор“. У Јелена Димитријевић, *Писма из Ниша о харемима*, фототипско издање, I–XIV. Београд: Народна библиотека Србије, 1986.

Пековић, Слободанка. *Исидорини ослонци*. Нови Сад: Академска књига, 2009.

Petrović, Jelena. *Rod i žensko autorstvo u književnoj kulturi i javnim diskursima u Jugoslaviji između dva svetska rata*. Ljubljana: Institut Studiorum Humanitatis, 2009. (neobjavljena doktorska teza).

Реба Кулаузов, Јована. *Женски Исток и Запад*. Београд: Задужбина Андрејевић, Библиотека Academia, 2010.

Реба Кулаузов, Јована. *Мистицизам Јеле Спиридоновић Савић*, Београд: Задужбина Андрејевић, Библиотека Academia, 2011.

Slapšak, Svetlana. „Haremi, nomadi: Jelena Dimitrijević“. *ProFemina*, бр. 15–16, (1998): 137–149

Slapšak, Svetlana. „Strategije zaborava i rod“. *Danas* (21. фебруар 2007) http://www.danas.rs/danasrs/kultura/strategije_zaborava_i_rod.11.html (преузето 9. 07. 2017).

Стојановић, Мирољуб, ур. *Јелена Димитријевић – живот и дело*. Ниш: Филолошки факултет у Нишу, 2006.

Томин, Светлана. *Књигољубиве жене српског средњег века*. Нови Сад: Академска књига, 2007.

Tomić, Svetlana. „The Travel Writings of Jelena J. Dimitrijević: Feminist Politics and Privileged Intellectual Identity“. У *On the Very Edge: Modernism and Modernity in the Arts and Architecture of Interwar Serbia 1918–1941*. Ур. Јелена Богдановић, Лилијен Ф. Робинсон, Игор Марјановић, 115–135. Leuven: Leuven University Press, 2014.

Хаџи Поповић, Ивана. *Исидора – ерос и тајна*. Београд: Нолит, 2009.

Hawkesworth, Celia. *Voices in the Shadows. Women and Verbal Art in Serbia and Bosnia*. Budapest: Central European University Press, 2000.

Magdalena Koch

Adam Mickiewicz University
Poznan, Poland

In the Literary Canon Extra Muros. Jelena Dimitrijević in the Teaching Process at Universities in Poland

Mechanisms of male domination operating in a university teaching canon *intra* and *extra muros* remain constant even in the 21st century. The absence or presence of female writers, especially from past epochs, in the Serbian academic teaching canon depends on the authoritative voice of, above all, male professors and it is very often bound by ideological criteria and power-knowledge relations. The text presents ways of overcoming this rule on the example of Jelena Dimitrijević's work and reception. Her novel *Nove* was introduced into the syllabus of the history of Serbian literature at two universities in Poland – University of Wrocław (2005–2010) and Adam Mickiewicz University in Poznan (2011–2015). Using her own experience as a promoter and supervisor of students' term papers and theses, the author of the paper describes quantitative and qualitative results of introducing the literary works of Jelena Dimitrijević into the pedagogical canon in Poland. As a result, at both universities, ten MA and two BA theses, as well as two term papers have been written and defended so far, while one drama based on the novel *Nove* and one theatre performance have come into being.

Keywords: pedagogical literary canon, ideological criteria, new reading, a shelf of one's own, Jelena Dimitrijević, University of Wrocław, Adam Mickiewicz University in Poznan